

HOVRÄTTEN FÖR
VÄSTRA SVERIGE
Avdelning 1
Rotel 12

DOM
2023-03-29
Göteborg

Mål nr
B 5637-22

Sida 1 (9)

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göteborgs tingsrätts dom den 5 september 2022 i mål nr B 2415-22, se bilaga A

PARTER (antal tilltalade 2)

Klagande och motpart (Tilltalad)

HENRIK Nils John Evertsson, 19870303-8235
Bogata 25 C, 0655 Oslo, Norge

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten Johan Eriksson
Box 12107, 102 23 Stockholm

Klagande och motpart (Åklagare)

Kammaråklagaren Helene Gestrin
Åklagarkammaren i Linköping

SAKEN

Brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia

HOVRÄTTENS DOMSLUT

Hovrätten ändrar tingsrättens dom på så sätt att antalet dagsböter bestäms till 80.

Johan Eriksson ska få ersättning av staten med 30 584 kr, varav 14 391 kr för arbete, 6 750 kr för tidsspillan, 3 326 kr för utlägg och 6 117 kr för mervärdesskatt. Henrik Evertsson ska ersätta staten hela denna kostnad.

Dok.Id 691614

Postadress
Box 40
401 20 Göteborg

Besöksadress
Packhusplatsen 6

Telefon
031-701 22 00
E-post: hovratten.vastrasverige@dom.se
www.vastrahovratten.domstol.se

Telefax
-

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:00

HOVRÄTTEN FÖR
VÄSTRA SVERIGE
Avdelning 1
Rotel 12

DOM
2023-03-29
Göteborg

Mål nr
B 5637-22

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göteborgs tingsrätts dom den 5 september 2022 i mål nr B 2415-22, se bilaga A

PARTER (antal tilltalade 2)

Klagande och motpart (Tilltalad)

Linus Andersson, 19830408-4133
Skogsviksvägen 32, 423 61 Torslanda

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten Hans Gaestadius
Västra Hamngatan 20, 411 17 Göteborg

Klagande och motpart (Åklagare)

Kammaråklagaren Helene Gestrin
Åklagarkammaren i Linköping

SAKEN

Brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia

HOVRÄTTENS DOMSLUT

Hovrätten ändrar tingsrättens dom på så sätt att antalet dagsböter bestäms till 80.

Hans Gaestadius ska få ersättning av staten med 17 449 kr, varav 13 284 kr för arbete, 675 kr för tidsspillan och 3 490 kr för mervärdesskatt. Linus Andersson ska ersätta staten hela denna kostnad.

YRKANDEN I HOVRÄTTEN

Henrik Evertsson och Linus Andersson har yrkat att hovrätten ogillar åtalet, i andra hand att hovrätten meddelar påföljdseftergift.

Åklagaren har yrkat att hovrätten dömer Henrik Evertsson och Linus Andersson till villkorlig dom och böter.

Part har motsatt sig motparts ändringsyrkande.

HOVRÄTTENS DOMSKÄL

Utredningen i hovrätten

Bevisningen vid tingsrätten har åberopats även i hovrätten. Ljud- och bildupptagningarna av förhören som hölls vid tingsrätten med Henrik Evertsson, Linus Andersson och Ville Puusinen har spelats upp.

Parterna har som ny bevisning åberopat en delrapport lämnad av Estlands säkerhetsutredningsmyndighet, Olycksutredningscentralen i Finland och Statens haverikommission den 23 januari 2023. Delrapporten beskriver de förnyade undersökningar och analyser som myndigheter utfört och som föranletts av publiceringen av det i målet aktuella filmmaterialet utvisande ett hål i passagerarfartyget Estonias vraks styrbordssida. I rapporten beskrivs även vilka preliminära slutsatser som kan dras av utredningsresultaten, bland annat att det inte finns något som tyder på att det skett en kollision mellan Estonia och ett annat fartyg eller att en explosion skulle ha skett i fören. Efter förnyad analys av faktauppgifterna i slutrapporten från den estnisk-finsk-svenska haverikommissionen 1997 görs numera den preliminära bedömningen att Estonia inte var sjövärdig.

Skuld

Bestridandegrunderna

Henrik Evertsson och Linus Andersson har också i hovrätten erkänt de faktiska omständigheterna men förnekat att de agerat med brottsligt uppsåt samt gjort gällande att gärningen i vart fall ska vara straffri. Till vad de anförde vid tingsrätten har de lagt att gärningen bör vara straffri även med hänsyn till den grundlagsskyddade principen om anskaffarfrihet som skyddar journalisters möjlighet att anskaffa information i journalistiskt syfte. Det bör enligt dem beaktas att den aktuella granskningen inte hade kunnat ske på annat sätt, eller kunnat få samma resultat, utan att ett filmmaterial anskaffades genom dykning och filmning vid Estonias vrak. Linus Andersson har vidare förklarat att han inte gör gällande att det skulle strida mot legalitetsprincipen att tillämpa straffbestämmelsen i lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia (Estonialagen). Han har dock lyft fram att otydligheten i det samlade regelverket ska beaktas både vid uppsåtsbedömningen och vid prövningen av om straffrihetsgrundande rättsvillfarelse förelegat. Han har därvid hänvisat till rättsfallet NJA 2019 s. 1041 med den kommentaren att rättsfallet visserligen handlar om tolkning av en straffbestämmelse i ljuset av legalitetsprincipen, men att Högsta domstolen inte bara beaktade formuleringen i den enskilda straffbestämmelsen utan just det samlade regelverk som var aktuellt i målet.

Har Henrik Evertsson och Linus Andersson begått den åtalade gärningen?

Som tingsrätten funnit är det utrett att Henrik Evertsson och Linus Andersson tillsammans och i samförstånd med andra bedrivit undervattensverksamhet inom det fridsförklarade området vid vraket av det sjunkna passagerarfartyget Estonia på det sätt och under den tid som åklagaren påstått. Vid prövningen av frågan om Henrik Evertsson och Linus Andersson agerat med uppsåt saknar det betydelse vad de själva ansåg om handlingarnas laglighet, och det oavsett om regelverket kring handlingarna var komplext eller inte. Villfarelse eller okunnighet om innehållet i Estonialagens förbudsregel

ska i stället behandlas som en straffrättsvillfarelse (se Asp m.fl. Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013, s. 360 f.; jfr NJA 2016 s. 702). Som tingsrätten framhållit avgörs uppsåtsfrågan av Henrik Evertssons och Linus Anderssons medvetenhet och avsikter med de handlingar som de utförde vid tillfället. Av deras egna uppgifter framgår att de var väl medvetna om att de bedrev undervattensverksamhet inom nämnda fridsförklarade område och att det också var deras avsikt att bedriva sådan verksamhet. De har alltså agerat med uppsåt i straffrättslig mening. Hovrätten kommer därför liksom tingsrätten till slutsatsen att Henrik Evertsson och Linus Andersson har begått den åtalade gärningen.

Estonialagens tillämplighet

Hovrätten ansluter sig till tingsrättens bedömning att Estonialagen inte står i strid med de folkrättsliga principerna om det fria havet och att lagen är tillämplig i detta fall trots att flaggstaten för det fartyg som undervattensverksamheten bedrevs från var Tyskland.

Frågan om ansvarsfrihet med hänsyn till det publicistiska intresset m.m.

Enligt 1 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen står det var och en fritt att anskaffa uppgifter i vilket ämne som helst i syfte att bland annat göra dem offentliga i en tryckt skrift (anskaffarfrihet). Utan hinder av tryckfrihetsförordningen gäller emellertid sådana lagbestämmelser om ansvar som avser det sätt på vilket en uppgift har anskaffats (se 1 kap. 12 § 6 tryckfrihetsförordningen). Enligt förarbetena avses t.ex. straffbestämmelserna om brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning, egenmäktigt förfarande, hemfridsbrott, olaga tvång, olaga hot och mutbrott (se prop. 1975/76:204 s. 131 och 162 och prop. 2017/18:49 s. 184). Bestämmelser som motsvarar nyss nämnda föreskrifter i tryckfrihetsförordningen finns i yttrandefrihetsgrundlagen (se 1 kap. 10 och 18 §§ yttrandefrihetsgrundlagen).

Anskaffarfriheten syftar alltså till att skydda normal straffri informationsinhämtning för journalistiska eller annars publicistiska ändamål, såsom intervjuer, efterforskning i arkiv och granskning av allmänna handlingar, men skyddar inte sättet för en uppgifts

anskaffande (se Axberger, Karnovs kommentar till 1 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen). Det i målet aktuella sättet att anskaffa uppgifter – straffbelagd dykning och filmning vid Estonias vrak – skyddas alltså inte av tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens bestämmelser om anskaffarfrihet och faller därmed utanför dessa grundlagars tillämpningsområden.

När det gäller Henrik Evertssons och Linus Anderssons invändningar avseende de grundlagsfästa principerna om rätt till yttrandefrihet och informationsfrihet har tingsrätten redogjort för relevanta bestämmelser. Dessa bestämmelser får i detta fall till följd att det ska göras en avvägning av de intressen som ligger bakom regleringen i Estonialagen mot de intressen som yttrandefriheten och informationsfriheten skyddar (jfr NJA 2015 s. 45).

Som tingsrätten gett uttryck för kan det hävdas att det fanns ett berättigat journalistiskt intresse av att granska förlisningen av Estonia, den efterföljande utredningen och därmed även Estonias vrak. För en sådan ståndpunkt kan sägas tala att granskningen lett till nya statliga undersökningar, förändrad lagstiftning och nya bedömningar avseende bland annat Estonias sjöduglighet när hon förliste. Det står vidare klart att det effektivaste sättet att anskaffa de aktuella uppgifterna var att dyka och filma vid vraket. Även med beaktande av dessa omständigheter måste dock de bakomliggande syftena med Estonialagens straffbestämmelse anses väga klart tyngre än det journalistiska intresset. Bestämmelsen har tillkommit för att skydda gravfriden för ett mycket stort antal omkomna vid en av de allvarligaste fartygsolyckorna i modern tid. Bedömningen har gjorts att gravfriden inte kan skyddas på något annat sätt för dessa omkomna än just ett förbud mot dykning och annan undervattensverksamhet i det fridsförklarade området. (Se prop. 1994/95:190 s. 8.) Bland de omkomna fanns människor av olika nationalitet, och straffbestämmelsen bygger även på ett åtagande i förhållande till Estland och Finland om att införa nationell lagstiftning som straffbelägger verksamhet som stör gravfriden vid vraket. Av vikt är också att undantagen från nämnda förbud, både de som fanns vid Estonialagens tillkomst och det som tillkom vid ändringen år 2021, förutsätter att verksamheten bedrivs av eller på uppdrag av en myndighet i Estland,

Finland eller Sverige. Som även tingsrätten kommit fram till utgör alltså inte principerna om yttrande- och informationsfrihet något hinder mot att i detta fall döma till ansvar.

Av nyss anförda skäl finns det heller inte utrymme för ansvarsfrihet med hänvisning till läran om social adekvans.

Straffrättsvillfarelse

Huvudregeln inom straffrätten är att missuppfattningar och okunnighet om en straffbestämmelse inte fritar från ansvar. En gärning kan dock var fri från ansvar i de fall gärningsmannens bristande kännedom om straffbestämmelsen inte beror på oaktsamhet. Kravet på aktsamhet ställs mycket högt. Det ska vara fråga om situationer där villfarelsen är uppenbart ursäktlig. (Se 24 kap. 9 § brottsbalken och prop. 1993/94:130 s. 56.)

Flera omständigheter talar för att Henrik Evertsson och Linus Andersson åtminstone insåg att det fanns en risk för att det var olagligt för dem att dyka och filma vid Estonias vrak även om verksamheten bedrevs från det tyskflaggade fartyget M/S Fritz Reuter. Som tingsrätten konstaterat framgår det av radiokommunikationen med det finska kustbevakningsfartyget Turva att en besättningsman där upplyste om att det kunde vara så att verksamheten inte var tillåten enligt tysk rätt och frågade om det fanns svenska medborgare ombord. Här ska också framhållas att befälhavaren på M/S Fritz Reuter valde att på hemfärden till Tyskland gå utanför svenskt territorialvatten till skillnad mot vad som skedde på färden till vraket. Omständigheterna medger dock inte slutsatsen att det står klart att Henrik Evertsson och Linus Andersson trodde att deras verksamhet var olaglig. Deras uppgift om motsatsen får därför godtas.

Enligt Henrik Evertsson byggde hans uppfattning främst på ett muntlig besked som han fått av sitt produktionsbolag att dykningarna var straffria om de utgick från ett tyskflaggat fartyg. Han undersökte dock inte den uppgiften närmare vare sig hos produktionsbolaget eller hos någon annan expertis. Linus Andersson har uppgett att han

inte efterfrågade någon rättsutredning alls utan litade på sin egen kunskap som sjökapten. Vad Henrik Evertsson och Linus Andersson uppgett om de kontroller de gjort och den egna kunskap de haft är inte tillräckliga för att deras villfarelse ska bedömas som uppenbart ursäktlig, särskild mot bakgrund av att de var medvetna om att flera länders lagar och internationella överenskommelser var aktuella. Henrik Evertssons uppgift om att han stärktes i sin uppfattning att dykningarna var lagliga när kustbevakningsfartyget Turva lämnade området leder inte till en annan bedömning.

Påföljd

Hovrätten ansluter sig till tingsrättens allmänna överväganden kring vad som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet av ett brott mot Estonialagen.

Vid den vidare straffmätningen kan konstateras att teamet i vilket Henrik Evertsson och Linus Andersson ingick hade satt upp etiska regler som de följde som bland annat innebar att de inte skulle filma mänskliga kvarlevor och att de skulle klippa bort sådan film omedelbart om det ändå hände. De har vidare förklarat att de var noga med att inte lämna kvar något på platsen och att de tog med dykvajern som annars normalt lämnas kvar. Till det kommer att all dykning och filmning enligt vad som framgått skedde utanför vraket. Dessa omständigheter ska beaktas i mildrande riktning. Som också tingsrätten ansett verkar i samma riktning att Henrik Evertssons och Linus Anderssons primära motiv inte var att kränka gravfriden utan att granska en fartygsförlisning och utredningen av den i ett journalistiskt syfte samt att deras granskning lett till förnyade utredningar och analysresultat avseende förlisningen. Sammantaget gör hovrätten bedömningen att straffmätningens värde för Henrik Evertssons och Linus Anderssons brott ligger på bötesnivå men att det inte är så lågt som tingsrätten ansett; det motsvarar enligt hovrättens mening 80 dagsböter. Som tingsrätten funnit är det inte uppenbart oskäligt att döma till påföljd.

Tingsrättens dom ska således ändras endast på så sätt att antalet dagsböter för Henrik Evertsson och Linus Andersson ska bestämmas till 80.

Försvararersättning

Den ersättning de offentliga försvararna begärt i hovrätten är skälig.

Såväl Henrik Evertssons som Linus Anderssons ekonomiska förhållanden är sådana att de ska betala hela kostnaden för sin respektive försvarare i hovrätten.

ÖVERKLAGANDE, se bilaga B

Överklagande senast den 26 april 2023

I avgörandet har deltagit hovrättslagmannen Åke Thimfors, hovrättsrådet Anna Hjort Ööpik, referent, och f.d. rådmannen Gabriella Nordwall (skiljaktig) samt nämndemännen Ingemar Malmberg och Ola Ström (skiljaktig).

SKILJAKTIG MENING, se aktbilaga 29

GÖTEBORGS TINGSRÄTT
Avdelning 6

DOM
2022-09-05
meddelad i
Göteborg

Mål nr: B 2415-22

PARTER (Antal tilltalade: 2)

Tilltalad

Linus Andersson, 19830408-4133
Skogsviksvägen 32
423 61 Torslanda

Offentlig försvarare:

Advokat Hans Gaestadius
Gaestadius Advokater KB
Västra Hamngatan 20
411 17 Göteborg

Offentlig försvarare genom substitution:

Advokat Marcus Karner

Åklagare

Kammaråklagare Helene Gestrin
Åklagarmyndigheten
Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet
Box 57
101 21 Stockholm

DOMSLUT

Brott som den tilltalade döms för

Brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia, 3 § lagen (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia
2019-09-23 -- 2019-09-24

Påföljd m.m.

Dagsböter 40 om 470 kr

Brottsofferfond

Den tilltalade åläggs att betala en avgift på 800 kr enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond.

Ersättning

1. Advokat Hans Gaestadius får ersättning av staten för uppdraget som offentlig försvarare vid tingsrätten med 31 315 kr. Av beloppet avser 23 072 kr arbete, 1 980 kr tidsspillan och 6 263 kr mervärdesskatt.
2. Advokat Hans Gaestadius får ersättning av staten för uppdraget som offentlig försvarare i hovrätten med 16 146 kr. Av beloppet avser 12 257 kr arbete, 660 kr tidsspillan och 3 229 kr mervärdesskatt.

Om domstolens behandling av personuppgifter, se www.domstol.se/personuppgifter. Kontakta oss för information på annat sätt.

Besöksadress

Ullevigatan 15

Telefon

031-743 60 00

Öppettider

måndag - fredag
08:00-16:00

Postadress

404 83 Göteborg

E-post

avdelning6tgg@dom.se

Webbplats

www.goteborgstingsratt.domstol.se

3. Staten ska stå för kostnaden för försvararen.
-

Tilltalad

HENRIK Nils John Evertsson, 19870303-8235
Bogata 25 C
0655 Oslo, Norge
Norge

Offentlig försvarare:

Advokat Johan Eriksson
Försvarsadvokaterna Stockholm HB
Box 12107
102 23 Stockholm

Åklagare

Kammaråklagare Helene Gestrin
Åklagarmyndigheten
Riksenheten mot internationell och organiserad brottslighet
Box 57
101 21 Stockholm

DOMSLUT

Brott som den tilltalade döms för

Brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia, 3 § lagen (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia
2019-09-23 -- 2019-09-24

Påföljd m.m.

Dagsböter 40 om 560 kr

Brottsofferfond

Den tilltalade åläggs att betala en avgift på 800 kr enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond.

Ersättning

1. Advokat Johan Eriksson får ersättning av staten för uppdraget som offentlig försvarare vid tingsrätten med 38 762 kr. Av beloppet avser 18 746 kr arbete, 8 501 kr tidsspillan, 3 763 kr utlägg och 7 752 kr mervärdesskatt.
 2. Johan Eriksson får ersättning av staten för uppdraget som offentlig försvarare vid hovrätten med 35 316 kr. Av beloppet avser 14 420 kr arbete, 7 920 kr tidsspillan, 5 913 kr utlägg och 7 063 kr mervärdesskatt.
 3. Staten ska stå för kostnaden för försvararen.
-

INLEDNING

Målet gäller om de två tilltalade, Henrik Evertsson och Linus Andersson, gjort sig skyldiga till brott mot lagen (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia när de deltog i en expedition som omfattade dykning med en dykrobot och filmning av M/S Estonias vrak.

Tingsrätten ogillade den 8 februari 2021 åtalet och anförde sammanfattningsvis att lagens straffbestämmelse inte var tillämplig, bl.a. eftersom lagstiftningen ansågs strida mot folkrättens principer om att stater inte kan ta sig jurisdiktion över öppet hav och utöva makt över andra staters fartyg som befinner sig där. Hovrätten för Västra Sverige beslutade den 15 februari 2022 att upphäva tingsrättens ogillande dom och återförvisa målet till tingsrätten för en ny prövning. Skälet var sammanfattningsvis att hovrätten gjorde bedömningen att lagens straffbestämmelse var tillämplig i målet samt att det borde ankomma på tingsrätten att först pröva de tilltalades övriga invändningar om grund för straffrihet samt frågor om straffmätning och påföljd.

Tingsrätten har därför att pröva målet på nytt i sin helhet. Sakomständigheterna är i allt väsentligt ostridiga och dessutom styrkta av den skriftliga bevisning åklagaren har åberopat. Bakgrunden - M/S Estonias förlisning och de lagstiftningsåtgärder med mera som följde som ett efterspel - är också ostridig. För läsbarhetens och sammanhangets skull inleder tingsrätten dock med en kort redogörelse i dessa delar. Därefter kommer domstolen att redovisa yrkanden och inställning samt pröva de invändningar som finns i målet.

BAKGRUND

Passagerarfärjan M/S Estonia förliste mellan Utö och Dagö tidigt på natten den 28 september 1994 under sin resa från Tallinn till Stockholm. Vid förlisningen omkom enligt officiella siffror 852 personer. Det stora flertalet av de omkomna kom från Sverige. Fartyget blev liggande på ett djup från 54 till cirka 80 meter på internationellt vatten men inom Finlands fiskezon.

Avdelning 6

I december 1994 bestämde regeringen att platsen där fartyget förliste skulle betraktas som en gravplats för de omkomna och att gravfrid skulle råda. En överenskommelse undertecknades av Estland, Finland och Sverige i februari 1995 (SÖ 1995:36, nedan Estoniaöverenskommelsen). I denna slogs fast att fartygsvraket med ett kringliggande definierat område skulle betraktas som ett sista vilorum för de omkomna och som sådant visas tillbörlig respekt samt att de tre staterna var överens om att fartyget inte skulle lyftas. Länderna åtog sig också att införa lagstiftning som syftade till att kriminalisera all verksamhet som störde offrens sista vilorum, särskilt dykning eller annan verksamhet i syfte att ta upp offren eller egendom från vraket eller havsbotten och att det skulle vara möjligt att straffa brott mot sådan lagstiftning med fängelse. Undantag gjordes för att möjliggöra att ett eller flera av de berörda länderna vidtog åtgärder för att täcka över vraket eller för att hindra förorening av den marina miljön från vraket. Överenskommelsen innehåller också ett åtagande för de tre staterna att informera varandra om sådan verksamhet som har kriminaliserats och i vilken ett fartyg som för något av de avtalsslutande ländernas flagg är inblandat. Överenskommelsen har därefter tillträtts även av Danmark, Lettland, Litauen, Polen, Ryssland och Storbritannien. Tyskland har inte anslutit sig till överenskommelsen.

Med anledning av överenskommelsen infördes i Sverige lagen (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia (nedan Estonialagen). Lagen trädde i kraft den 1 juli 1995.

I lagen stadgas att dykning och annan undervattensverksamhet inte får bedrivas i vraket efter passagerarfartyget Estonia eller inom ett i lagen avgränsat område runt fartyget. Vid införandet fanns två undantag från förbudet: verksamhet som avser täcka över eller skydda vraket samt verksamhet för att förhindra förorening av den marina miljön från vraket, under förutsättning att verksamheten bedrivs av en myndighet i Estland, Finland eller Sverige eller på uppdrag av en sådan myndighet.

Avdelning 6

Förlisningen utreddes av en gemensam estnisk-finsk-svensk haverikommission (JAIC). En slutrapport avlämnades i december 1997. Enligt slutrapporten brast låsanordningarna till fartygets bogvisir som en följd av belastningar från vågorna.

Den 23–24 september 2019 genomförde ett filmteam på uppdrag av produktionsbolaget Monster dykningar och filmningar av vraket. Det filmade materialet användes till vissa delar i en dokumentärserie, som sändes i september 2020 i kanalen D-play/Discovery+ och sedermera i Kanal 5. Filmmaterialet visade hål i fartygets styrbordssida, vilket var en ny uppgift jämfört med utredningskommissionens slutrapport.

Estlands säkerhetsutredningsmyndighet inledde en preliminär bedömning av de nya uppgifterna och begärde bistånd av motsvarande myndigheter i Finland och Sverige. Olycksutredningscentralen i Finland och Statens haverikommission i Sverige beslutade att bistå den estniska myndigheten i sin bedömning. Syftet med den preliminära bedömningen angavs till att överväga om den nya informationen ger anledning att revidera de slutsatser som drogs i 1997 års rapport, om nya utredningsåtgärder bör vidtas och i så fall vilka.

Efter dokumentärserien kom utredningsmyndigheterna i Estland, Finland och Sverige så småningom fram till att det också fanns skäl att genomföra utredningsåtgärder på plats. Den svenska haverikommissionen begärde att Estonialagen skulle ändras så att det blev möjligt att genomföra utredningsåtgärderna. Från och med den 1 juli 2021 infördes ett tredje undantag från förbudet mot dykning och annan undervattensverksamhet, nämligen för verksamhet som avser att utreda förlisningen, om verksamheten bedrivs av en myndighet i Estland, Finland eller Sverige eller på uppdrag av en sådan myndighet.

Estlands säkerhetsutredningsmyndighet och Statens haverikommission genomförde därefter undersökningar på plats under sommaren 2021, vilket även omfattade dykningar med dykrobot. Filmerna som spelades in finns tillgängliga via Statens haverikommissions hemsida. Den preliminära bedömningen är ännu inte slutförd.

DEN AKTUELLA GÄRNINGEN - HÄNDELSEN

På Henrik Evertssons initiativ inledde produktionsbolaget Monster ett filmprojekt om Estonias förlisning. Man chartrade ett fartyg, M/S Fritz Reuter, som gick under tysk flagg. Fartyget avgick från Rostock, följde den svenska kusten och anlände till det område som skyddas av Estonialagen den 23 september 2019. Det finska kustbevakningsfartyget Turva befann sig vid tillfället i vattnet ovanför bogen på Estonias vrak. Av radiokonversationen mellan Fritz Reuter och Turva framgår att Fritz Reuter bad Turva att flytta sig från området eftersom man ämnade genomföra undervattensverksamhet. Det framgår vidare att Turva upplyste Fritz Reuter om att vraket efter Estonia var många människors sista viloplats, att Fritz Reuter på fråga upplyste Turva om att två svenskar fanns ombord samt att Turva uppgav att det inte var säkert att undervattensverksamheten stod i överensstämmelser med tysk lag.

Turva iakttog Fritz Reuters aktiviteter på ett visst avstånd från kl. 13.00 den 23 september 2019, men lämnade området tidigt på morgonen dagen därpå.

Fritz Reuter befann sig inom det skyddade området från mitt på dagen den 23 september till morgonen den 25 september 2019 då fartyget påbörjade resan hem till Rostock dit hon anlände tidigt på morgonen den 28 september 2019. Rutten hem gick öster om Gotland och alltså utanför svenskt territorialvatten.

Under perioden den 23 till den 24 september 2019 skedde fyra dyk under vilka filmning ägde rum med dykroboten. Därutöver skedde ett antal s.k. provdykningar med roboten. Delar av vrakets styrbords- och babordssida filmades cirka 20 minuter varje gång.

YRKANDEN OCH INSTÄLLNING

Åklagaren har yrkat att Henrik Evertsson och Linus Andersson ska dömas för brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia enligt följande gärningspåstående.

Avdelning 6

Linus Andersson och Henrik Evertsson har, tillsammans och i samförstånd med andra i ett team som arbetat med en filmproduktion, utövat undervattensverksamhet i det fridsförklarade området vid vraket av det sjunkna passagerarfartyget Estonia där sådan verksamhet inte får bedrivas. Undervattensverksamheten har bestått i att filmteamet från en för ändamålet chartrad båt har sänkt en kabelbunden dykrobot i vattnet och filmat vraket under ytan.

Linus Andersson och Henrik Evertsson har varit en del av ett team där varje medlem har utfört specifika uppgifter, där varje åtgärd varit en väsentlig del för fullbordan av undervattensverksamheten och där varje person genom sitt agerande har styrkt övriga personer i deras uppsåt. Linus Andersson har granskat undervattensdatan på de inspelade filmerna och skapat 3D-modeller av vad som har spelats in. Henrik Evertsson har som regissör och produktionsansvarig ombord haft ett övergripande ansvar för arbetsledningen av filmteamet, filmningen och undervattensverksamheten.

Det hände den 23 – 24 september 2019 i Östersjön inom området 59 grader 23,500 minuter nordlig bredd 21 grader 40,000 minuter östlig längd, 59 grader 23,500 minuter nordlig bredd 21 grader 42,000 minuter östlig längd, 59 grader 22,500 minuter nordlig bredd 21 grader 42,000 minuter östlig längd och 59 grader 22,500 minuter nordlig bredd 21 grader 40,000 minuter östlig längd.

De tilltalade begick gärningen med uppsåt.

Lagrum: 3 § lagen (1995:732) om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia.

Henrik Evertsson och Linus Andersson har erkänt de faktiska omständigheterna men har förnekat att de gjort sig skyldiga till brott.

Avdelning 6

GRUNDERNA FÖR FÖRNEKANDENA

Henrik Evertsson och Linus Andersson har i första hand gjort gällande att Estonialagen inte är tillämplig, dels, som tingsrätten uppfattar det, eftersom lagstiftningen som helhet strider mot de folkrättsliga principerna som uttrycks i art. 87 och 89 i FN:s havsrättskonvention om att det fria havet är öppet för alla stater och att ingen stat kan göra anspråk på suveränitet över någon del av det fria havet, dels eftersom lagstiftningen inte är tillämplig i det här fallet eftersom flaggstaten för fartyget Fritz Reuter, Tyskland, har exklusiv jurisdiktion på det fria havet enligt art. 92 i FN:s havsrättskonvention och undervattensverksamhet inte var eller är straffbelagt enligt tysk rätt. Tyskland har inte heller anslutit sig till Estoniaöverenskommelsen. Linus Andersson har också anfört att det skulle strida mot den straffrättsliga legalitetsprincipen att tillämpa Estonialagen.

I andra hand har Henrik Evertsson och Linus Andersson påstått att de var av uppfattningen att deras handlande var lagligt eftersom de utförde dykningarna från ett tyskflaggat fartyg samt att deras villfarelse om tillåtligheten varit uppenbart ursäktlig enligt 29 kap. 9 § brottsbalken (straffrättsvillfarelse).

De har vidare anfört att gärningen under alla förhållanden ska vara straffri eftersom den är rättsenlig enligt läran om social adekvans, då den uppkomna situationen är atypisk och starka skäl talar mot en kriminalisering.

De har också gjort gällande att de grundlagsfästa principerna om rätt till yttrandefrihet och informationsfrihet väger starkare än syftet med kriminaliseringen, eftersom skälet till dykningarna var att granska statens haveriutredning och att en sådan granskning har ett stort samhällsintresse.

Slutligen har de hävdatt att omständigheterna sammantagna i vart fall gör att det finns förutsättningar för att meddela påföljdseftergift.

HAR HENRIK EVERTSSON OCH LINUS ANDERSSON BEGÅTT DEN ÅTALADE GÄRNINGEN?

Som nämnts ovan är sakomständigheterna i målet utredda. Det är alltså klarlagt att det från fartyget Fritz Reuter genomfördes fyra dykningar med en kabelburen undervattensrobot och därutöver några provdykningar inom det område som skyddas av gravfrid enligt Estonialagen under tiden den 23–24 september 2019. Det är också klarlagt att Henrik Evertsson och Linus Andersson har varit en del av ett team där varje medlem har utfört specifika uppgifter och att de uppgifterna bestått i vad åklagaren påstått, nämligen att Linus Andersson har granskat undervattensdatan på de inspelade filmerna och skapat 3D-modeller av vad som har spelats in samt att Henrik Evertsson som produktionsansvarig ombord har haft ett övergripande ansvar för arbetsledningen av filmteamet, filmningen och undervattensverksamheten. Härutöver följer av deras uppgifter att Linus Andersson är den som styrt undervattensroboten och att Henrik Evertsson gett löpande instruktioner vid filmningen under dykningarna.

Tingsrätten konstaterar att verksamheten att dyka och filma är sådan undervattensverksamhet som omfattas av straffstadgandet i Estonialagen. Verksamheten får i sin helhet anses bedriven från det tyskflaggade fartyget.

Försvaret har invänt att Henrik Evertsson och Linus Andersson inte har planerat någon brottslig verksamhet och att de inte heller har styrkt varandra i något brottsligt uppsåt. Av utredningen framgår att hela utfärden och dykningarna var synnerligen noga planerad, att Henrik Evertsson hade en central roll både i planeringen och i utförandet samt att även Linus Anderssons insatser var avgörande för att dykningarna skulle kunna genomföras. Vid dessa förhållanden har de båda agerat gemensamt och i samförstånd. De har också agerat med uppsåt i straffrättslig mening, dvs. varit medvetna om vilka handlingar de har utfört och vilken avsikt de har haft med dessa handlingar. Uppsåt krävs som utgångspunkt inte till att handlingarna var otillåtna, även om villfarelse om tillåtligheten i vissa fall kan leda till strafffrihet, se vidare nedan.

Avdelning 6

Sammantaget är det alltså klarlagt att Henrik Evertsson och Linus Andersson brutit mot straffstadgandet i Estonialagen, såväl objektivt som subjektivt. Det tingsrätten då har att bedöma är om det finns något skäl till att deras handlande ändå ska vara straffritt.

ÄR ESTONIALAGEN TILLÄMPLIG?

Henrik Evertsson och Linus Andersson har invänt att Estonialagen dels strider mot den folkrättsliga princip som uttrycks i art. 87 och 89 i FN:s havsrättskonvention om att det fria havet är öppet för alla stater och att ingen stat kan göra anspråk på suveränitet över någon del av det fria havet. Dessutom är lagstiftningen inte tillämplig i det här fallet eftersom flaggstaten för fartyget Fritz Reuter, Tyskland, har exklusiv jurisdiktion på det fria havet enligt art. 92 i FN:s havsrättskonvention och undervattensverksamhet inte var eller är straffbelagt enligt tysk rätt.

Hovrätten för Västra Sverige har i sitt beslut den 15 februari 2022, mål B 1962-21, redovisat regleringen kring svensk domsrätt samt i vilket förhållande den svenska domsrätten står till folkrättsliga principer.

Som hovrätten redovisat är utgångspunkten att Sverige kan döma svenska medborgare för brott som dessa har begått utanför Sveriges territorium under förutsättning att gärningen är straffbar även enligt lagen på gärningsorten, se 2 kap. 3 och 5 §§ brottsbalken. Från kravet på dubbel straffbarhet finns det dock undantag och ett sådant undantag finns dels i 2 kap. 6 § brottsbalken för brott som begåtts på ett område som inte tillhör någon stat, dels i Estonialagen. Av 5 § den lagen framgår att svensk domstol får döma över brott enligt den lagen även om det inte föreligger dubbel straffbarhet. Den uttalade avsikten är att svensk domstol alltid, med hänsyn till intresset att skydda gravfriden vid Estonia, ska vara behörig att döma för brott mot lagen (se prop. 1994/95:190 s. 9 och 11). Estonialagen ger alltså svensk domstol behörighet att lagföra medborgare – både egna och andras – för brott som har begåtts inom det område som skyddas av den lagen. Lagens tillämpning på andra än svenska medborgare saknar dock betydelse i det här målet.

Avdelning 6

Frågan är då om lagstiftningen i sig eller om tillämpningen i det här fallet strider mot folkrättsliga principer. I lagens förarbeten, både vid tillkomsten och vid ändringen år 2021, ger regeringen uttryck för uppfattningen att Estonialagen kan tillämpas med beaktande av folkrättsliga principer (se prop. 1994/95:190 s. 8 ff. och prop. 2020/21:165 s. 10). Tingsrätten konstaterar att som lagen är utformad innefattar den ett förbud mot dykning och undervattensverksamhet, men inte mot att använda det fria havet. Det är således fortsatt tillåtet att exempelvis navigera över vrakområdet. Eftersom vraket efter Estonia ligger på finsk kontinentalsockel och i finsk fiskezon skulle det närmast vara de finska rättigheterna – utvinning av naturtillgångar, fiske etc. – som inskränks genom förbudet i den svenska lagstiftningen. Finland omfattas emellertid av Estoniaöverenskommelsen och har också infört motsvarande nationell lagstiftning (se lagen 903/1995 om fredning av vraket efter passagerarfartyget Estonia). Förekomsten av Estonialagen i sig står således inte i strid med de folkrättsliga principerna om det fria havet.

Härtill kommer att principer som följer av folkrätten inte nödvändigtvis ska tillämpas på nationell nivå. Av den så kallade dualistiska principen följer att folkrättsliga åtaganden som huvudregel inte tillämpas direkt av svenska myndigheter eller domstolar om de inte är införlivade i svensk rätt (se t.ex. Bring, Mahmoudi och Wrangé, Sverige och folkrätten, 6., [rev.] uppl., Norstedts Juridik, 2020, s. 62 ff. och Asp, Internationell straffrätt, 2 uppl. Jure, 2014 s. 79). FN:s havsrättskonvention och de materiella åtaganden som följer av den är inte införlivade i svensk rätt.

Nästa fråga blir om möjligheten till lagföring av svenska medborgare som följer av 5 § Estonialagen strider mot den s.k. flaggstatsprincipen, uttryckt i art. 92 i FN:s havsrättskonvention. Utgångspunkten vid den bedömningen är att dykverksamheten bedrevs från en båt med tysk flagg samt att Tyskland inte har anslutit sig till Estoniakonventionen och inte heller nationellt kriminaliserat dykning eller annan undervattensverksamhet vid eller i närheten av Estonia.

Avdelning 6

Hovrätten för Västra Sverige har i sitt beslut redogjort för att det förekommer tre olika typer av folkrättslig jurisdiktion: lagstiftande, dömande och verkställande samt att huvudregeln när det gäller dömande jurisdiktion är att en stat har rätt att utöva den över sina medborgare oavsett var i världen de befinner sig – den s.k. nationalitetsprincipen – medan huvudregeln när det gäller verkställande jurisdiktion är den motsatta, dvs. att folkrätten som utgångspunkt inte tillåter stater att ha verkställande jurisdiktion utanför sitt eget territorium om inte det finns ett folkrättsligt stöd för detta. Hovrätten redovisar vidare att FN:s havsrättskonvention inte närmare specificerar vilken typ av jurisdiktion som avses när det i konventionen slås fast att flaggstaten har exklusiv jurisdiktion, men att det finns ”gott stöd” för tolkningen att exklusiviteten bara avser den verkställande jurisdiktionen.

Den uppfattning hovrätten ger uttryck för stöds av de uttalanden i doktrinen som åklagaren hänfört sig till (se exempelvis professorerna Bring, Klamberg, Mahmoudi och Wrange i DN Debatt den 18 februari 2021, professor Bring i Tidskrift i Sjöväsendet nr 4 - 2021 och professor Schelin i rättsfallsanalysen ”Estoniaden bör överklagas”, Norstedts Juridik). Att den svenska lagstiftaren har haft uppfattningen att flaggstatsprincipen inte omfattar dömande jurisdiktion framgår redan av ordalydelsen i bestämmelsen i 5 § Estonialagen. Sammantaget instämmer tingsrätten i den bedömning hovrätten gjort att Estonialagens bestämmelse om jurisdiktion inte står i strid med den folkrättsliga flaggstatsprincipen.

Begränsningen av svensk domsrätt som följer av 2 kap. 12 § brottsbalken (tidigare 2 kap. 7 § brottsbalken) blir redan av det skälet inte aktuell. Det kan dock noteras att utvidgningen av tillämpningsområdet i 2 kap. 12 § brottsbalken till att vid bedömningen av frågan om svensk domsrätt även ta hänsyn till vad som följer av internationella överenskommelser trädde i kraft först den 1 januari 2022.

STRAFFRÄTTSVILLFARELSE?

Av 29 kap. 9 § brottsbalken framgår att en gärning som någon begår i villfarelse rörande dess tillåtlighet inte ska medföra ansvar för honom om villfarelsen är

Avdelning 6

uppenbart ursäktlig, antingen på grund av fel som förekommit vid kungörandet av den straffrättsliga bestämmelsen eller av annan orsak.

Henrik Evertsson har uppgett att produktionsbolaget genomfört en rättsutredning och kommit fram till att om dykningarna genomfördes från ett fartyg med tysk flagg skulle de vara lagliga. Han undersökte inte detta närmare men fick ett muntligt besked om detta från arbetsgivaren. Beskedet stämde med hans egen uppfattning, eftersom han visste att Tyskland inte hade signerat traktatet och inte hade någon nationell lagstiftning. Han efterfrågade inte mer juridisk rådgivning. Han har vidare uppgett att konstruktionen med ett tyskflaggat fartyg var till för att det inte skulle vara brottsligt att genomföra dykningar samt att han inte ville delta i något som var kriminaliserat.

Linus Andersson har berättat att han är utbildad sjökapten och också utbildad i havsrätt. Han frågade inte efter någon särskild rättsutredning men kontrollerade att fartyget var tyskflaggat. En tysk båt valdes för att expeditionen skulle vara laglig, eftersom Tyskland inte anslutit sig till Estoniaöverenskommelsen. Det var avgörande för honom att båten hade tysk flagg.

Vad gäller omständigheten att det finska kustbevakningsfartyget följde Fritz Reuters begäran om att flytta sig från vattnet över vraket har Henrik Evertsson dels sagt att han uppfattade det som ett erkännande av att man fick genomföra verksamheten, dels som ett uttryck av finsk artighet i enlighet med den internationella rätten.

På fråga från åklagaren varför Fritz Reuter valde att gå utanför svenskt territorialvatten på hemfärden till skillnad mot på ditfärden har Henrik Evertsson svarat att det var för att undvika svenskt vatten. Linus Andersson har uppgett att han gick och lade sig men att han var medveten om att det lagmässigt var det bästa att gå utanför svenskt vatten utifrån vad som står i den svenska lagen.

Tingsrätten konstaterar att någon otydlighet vad gäller Estonialagens tillkomst eller kungörelse har inte förekommit. Det finns inte heller någon oklarhet när det gäller straffbudets omfattning eller frågan om svensk domsrätt enligt den lagen.

Avdelning 6

Det finns ingen anledning att ifrågasätta att såväl Henrik Evertsson som Linus Andersson var av uppfattningen att genom att använda ett tyskflaggat fartyg skulle det handlande de genomfört vara straffritt trots att den svenska lagstiftningen tydligt hävdade motsatsen. Deras uppfattning grundar sig på betydelsen av flaggstatens exklusiva jurisdiktion.

Som nämnts ovan får som huvudregel folkrättsliga åtaganden inte tillämpas direkt om de inte är införlivade i svensk rätt. Det kan med den utgångspunkten ifrågasättas om det någonsin kan anses uppenbart ursäktligt att på folkrättslig grund som enskild medborgare åsidosätta en tydlig nationell lagstiftning.

Av Henrik Evertssons och Linus Anderssons samstämmiga uppgifter framgår dessutom att de själva var av uppfattningen att de gärningar de genomförde var kriminaliserade enligt Estonialagen och att det var skälet för dem att undvika svenskt territorialvatten under återresan. Under alla förhållanden har de inte vidtagit några åtgärder för att kontrollera sin uppfattning om den svenska lagens tillämplighet, vare sig hos svenska myndigheter eller på annat sätt.

Henrik Evertsson har påstått att den omständigheten att det finska kustbevakningsfartyget Turva lämnade området stärkte dem i sin uppfattning att dykningarna var tillåtna. Tingsrätten konstaterar att det framgår av radiokommunikationen dels att Turva upplyste om att det kunde vara så att verksamheten inte var tillåten enligt tysk rätt, dels att man efterfrågade svenska medborgare. Att Henrik Evertsson under sådana förhållanden skulle ha uppfattat Turvas avlägsnande som ett godkännande av aktiviteterna på Fritz Reuter kan helt uteslutas.

Sammantaget kan Henrik Evertsson och Linus Andersson inte anses ha varit i en straffrihetsgrundande rättsvillfarelse.

LEGALITETSPRINCIPEN

Linus Andersson har framfört att det också skulle strida mot legalitetsprincipen att tillämpa straffbestämmelsen i Estonialagen. Legalitetsprincipen innebär bland annat, som Högsta domstolen utvecklat bl.a. i rättsfallet NJA 2019 s. 1041, att gärningen måste vara straffbelagd när brottet begicks samt att den enskilde ska kunna förutse när han eller hon blir föremål för ett straffrättsligt ingripande, dvs. att ett straffbud måste vara i rimlig grad bestämt till sin utformning, begripligt och tydligt. Legalitetsprincipen sätter även vissa gränser för möjligheten att tolka ett straffstadgande. Tingsrätten konstaterar att straffstadgandet i Estonialagen är tydligt avgränsat till viss verksamhet inom ett visst geografiskt område. Det finns ingen övrig nationell reglering och inte heller några förarbetsuttalanden som gör stadgandet svårtolkat. Som nämnts ovan är utgångspunkten att folkrättsliga förpliktelser inte är direkt tillämpliga. Härtill kommer att Henrik Evertsson och Linus Andersson själva var av uppfattningen att deras handlande var kriminaliserat i Sverige. Det strider alltså inte mot legalitetsprincipen att tillämpa straffstadgandet i Estonialagen.

FRÅGAN OM SOCIAL ADEKVANS

Henrik Evertsson och Linus Andersson har påstått att gärningen under alla förhållanden ska vara straffri eftersom den är rättsenlig enligt läran om social adekvans, då den uppkomna situationen är atypisk och starka skäl talar mot en kriminalisering.

Henrik Evertsson och Linus Andersson har utvecklat sina synpunkter enligt följande. De hade ett väl utvecklat etiskt regelverk för dykningarna som alla var medvetna om och följde. Det innefattade att inte filma in i vraket och att inte röra någonting med utrustningen. Av det skälet tog de också med sig dykvajern, som annars normalt lämnas kvar. Det fanns en god uppfattning om att det bara fanns en kropp utanför vraket och de var aldrig i närheten av den. Hade de råkat filma mänskliga kvarlevor skulle det klippas bort omgående, men det blev aldrig aktuellt. De följde alla etiska riktlinjer. De hade också kontakt med anhöriga och huvuddelen av de de talade med stod bakom expeditionen. De har aldrig kränkt gravfriden. Efter filmningen bad den

Avdelning 6

svenska haverikommissionen att få tillgång till råfilmmaterialet och de hade en genomgång där allt förevisades.

Tingsrätten konstaterar att det inte finns någon lagstiftning om social adekvans. Allmänt brukar man mena att det rör sig om i grunden otillåtna gärningar som är tillåtna men som inte träffas av de ansvarsfrihetsgrunder som regleras i lag. Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 1985 s. 893 "Manifestet" uttalat följande.

Det torde emellertid förhålla sig så att domstolarna har befogenhet att även utan uttryckligen angivet stöd i lag förklara ett annars straffbart handlande straffritt, när den uppkomna situationen är atypisk och knappast förutsedd av lagstiftaren samt starka motskäl kan åberopas mot en kriminalisering. Det står samtidigt klart att en befogenhet för domstolarna att godta undantagssituationer - vid sidan av de sedan länge vedertagna straffrihetsgrunderna - måste utnyttjas med största försiktighet. För detta talar självfallet i första hand nödvändigheten av att visa respekt för lagstiftarens bestämmanderätt. Men också hänsyn till legalitetsprincipen inom straffrätten ger ett klart företräde åt lagreglering av undantagssituationerna framför en fri rättsbildning inom domstolarna.

De områden inom vilka läran om social adekvans har störst genomslagskraft får anses vara angrepp mot den egna intressesfären, handlingar som utförs i någon annans intresse eller vid straffstadganden där det redan från början framgår att en intresseavvägning ska göras – exempelvis att ett handlande ska anses otillbörligt (jfr Borgeke och Månsson, Studier rörande allmän straffrättspraxis, Jure, 2019 s. 573 ff).

Inledningsvis konstaterar tingsrätten att den nu åtalade gärningen knappast kan vara atypisk redan av det skälet att det inte – såvitt känt – förekommit andra kränkningar av gravfriden kring Estonia. Det finns alltså inga typiska sådana gärningar. Henrik Evertsson och Linus Anderssons handlande är inte heller atypiskt i förhållande till vad lagstiftaren förutsett, eftersom dykverksamhet uttryckligen nämns i förbudet. Tingsrätten uppfattar att det atypiska snarast skulle vara att syftet med dykningarna var något annat än att kränka gravfriden samt att någon kränkning av gravfriden inte heller har skett.

Avdelning 6

Estonialagens bestämmelse om gravfrid utgår ifrån att det finns en överenskommelse mellan Sverige, Finland och Estland om att införa likartad lagstiftning, som i princip begränsar all undervattensverksamhet. De undantag som finns i lagen förutsätter att verksamheten bedrivs av eller på uppdrag av staten. Utgångspunkten för regleringen bör vara att i princip all undervattensverksamhet stör gravfriden (se prop. 1994/95:190 s. 8 ff).

Det rör sig alltså inte om något straffstadgande som i sig kräver en avvägning mellan olika intressen utan snarare om en mycket absolut och definitiv reglering som, utöver svenska förhållanden, också bygger på ett internationellt åtagande och berör andra länder. Utrymmet att under sådana förhållanden åberopa att handlingen är rättsenlig och därigenom slippa straffrättsligt ansvar är i princip obefintligt.

Av den utredning åklagaren samt Henrik Evertsson och Linus Andersson redovisat är det klarlagt att de fynd som redovisats i dokumentärfilmen delvis var tidigare okända och har lett till att Estlands säkerhetsutredningsmyndighet, med bistånd från Sverige och Finland, inledde en preliminär bedömning av de nya uppgifterna och har genomfört motsvarande dykningar med robot samt att filmer från dessa dykningar har publicerats på myndighetens hemsida. Lagstiftningen har dessutom numera ändrats så att verksamhet för att undersöka förlisningen kan genomföras i vissa fall. Det skulle kunna hävdas att detta, och kanske framför allt publiceringen av filmmaterial, visar att de gärningar som Henrik Evertsson och Linus Andersson utförde också var rättsenliga och inte utgjorde någon kränkning av gravfriden.

Tingsrätten noterar att den kriminaliserade handlingen är dykningen och filmningen under vatten, inte den senare publiceringen av det filmade materialet. Vid tidpunkten för dykningen var dessutom resultatet – att man skulle hitta tidigare odokumenterade skador – inte känt. Dessutom har Henrik Evertsson och Linus Andersson brutit mot en utgångspunkt i Estoniaöverenskommelsen som också följer av Estonialagen, nämligen att endast staten eller någon som arbetar på uppdrag av staten har rätt till viss undervattensverksamhet. Vare sig de resultat dykningarna ledde till eller det efterföljande förloppet gör enligt tingsrättens mening att Henrik Evertssons och Linus

Avdelning 6

Anderssons agerande har varit rättsenligt. Det föreligger alltså inte någon ansvarsfrihetsgrund enligt principerna om social adekvans.

GRANSKNINGSINTRESSET

Henrik Evertsson och Linus Andersson har också gjort gällande att de grundlagsfästa principerna om rätt till yttrandefrihet och informationsfrihet väger starkare än syftet med kriminaliseringen, eftersom skälet till dykningarna var att granska statens haveriutredning och att en sådan granskning har ett stort samhällsintresse.

Det finns ingen anledning att betvivla att syftet med dykningarna och undervattensverksamheten var att dokumentera delar av Estonias vrak för att, inom ramen för ett dokumentärfilmsprojekt, granska de slutsatser som haveriutredningen redovisat år 1997. Dokumentären kom ju dessutom sedermera att produceras och sändas.

Rätten att gentemot det allmänna inhämta upplysningar är reglerad i 2 kap. 1 § regeringsformen och friheten får endast begränsas under vissa givna förutsättningar. Begränsningen måste vara godtagbar i ett demokratiskt samhälle och får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det, se 2 kap. 21 § regeringsformen. En motsvarande reglering finns i art. 10 i Europakonventionen. Av praxis följer att domstolarna har att göra en intresseavvägning mellan å ena sidan intresset av informationsinhämtningen och å andra sidan intresset av den straffrättsliga regleringen.

Förlisningen av Estonia är en av historiens allvarligaste fartygsolyckor. Även om lång tid förflutit sedan fartygets förlisning har det under årens lopp förekommit diskussioner kring bl.a. förlisningens orsaker, haveriutredningens slutsatser och det finns även olika uppfattningar kring bl.a. frågan om bärgning. Utifrån dessa utgångspunkter kan det – som Henrik Evertsson och Linus Andersson påstått – hävdas att granskningen av Estonias förlisning i och för sig har ett stort journalistiskt allmänintresse. Ett kvitto på det synsättet kan också sägas vara att dokumentärfilmen år 2020 tilldelades Stora Journalistpriset som årets avslöjande.

Avdelning 6

Det journalistiska intresset av att granska Estonias förlisning måste samtidigt vägas mot intresset av att skydda gravfriden. Att det intresset på motsvarande sätt är särskilt starkt vid en fartygskatastrof som berört flera länder framgår redan av

Estoniaöverenskommelsen, som reglerar hur Finland, Estland och Sverige ska implementera ett straffrättsligt skydd för gravfriden. Som nämnts tidigare slås i den överenskommelsen fast dels vilken verksamhet som får vidtas i det skyddade området. Där stadgas också dels att överträdelser ska kunna bestraffas med fängelse och dels att de avtalsslutande parterna ska underrätta varandra vid en pågående överträdelse. I linje med överenskommelsen underrättade också det finska fartyget Turva svenska myndigheter om dykverksamheten sedan man försäkrat sig om att det fanns svenskar ombord.

Den svenska Estonialagen kom att utformas i överensstämmelse med Estoniaöverenskommelsen. När det gäller det kriminaliserade handlandet – dykning och annan undervattensverksamhet – konstateras det i förarbetena, som nämnts ovan, (s. 9) att i princip all undervattensverksamhet får anses kränka gravfriden. Även om det kan hävdas att ett skyddsintresse har varit att hindra vrakplundrare att få tillgång till vraket har skyddsintresset uppenbarligen varit vidare än så.

Med hänsyn till fartygskatastrofens omfattning omfattar lagstiftningens skyddsintresse också ett mycket stort antal individer – såväl de 852 omkomna som anhöriga efterlevande och överlevande. Även om Henrik Evertssons och Linus Anderssons uppgift om att merparten av de personer i kretsen de pratade med stod bakom expeditionen följer redan av detta att det också fanns anhöriga eller överlevande som inte ville att expeditionen skulle genomföras.

Henrik Evertsson och Linus Andersson har framhållit att det bör beaktas att möjligheten att samla in ny information om Estonias förlisning var begränsad till att ske genom dykning och hade inte kunnat ske på annat sätt. Det finns ingen anledning att ifrågasätta att detta var Henrik Evertssons och Linus Anderssons uppfattning. Samtidigt – som tingsrätten redovisat ovan - var det när dykningarna påbörjades inte

Avdelning 6

känt vilka eventuella fynd som skulle göras vid en filmning. Även denna del av granskningsintresset måste vägas mot det starka intresse som finns och funnits att värna gravfriden.

Sammantaget anser tingsrätten att vid den intresseavvägning som ska göras mellan lagstiftningens bakomliggande skyddsintresse och intresset av skydd för yttrande- och informationsfrihet inte hindrar att Henrik Evertsson och Linus Andersson döms för brott. Tingsrätten återkommer till vilken betydelse granskningsintresset har för bedömningen av straffvärde och påföljd.

SAMMANFATTNING

Sammanfattningsvis konstaterar tingsrätten att åklagaren styrkt att Henrik Evertsson och Linus Andersson gjort sig skyldiga till brott mot lagen om skydd för gravfriden vid vraket efter passagerarfartyget Estonia. Det finns inget hinder mot att tillämpa lagstiftningen. Det finns inte heller något skäl till att gärningen ska vara straffri, vare sig på grund av rättsvillfarelse, intresset till skydd för yttrande- och informationsfrihet eller på grund av läran om social adekvans. Henrik Evertsson och Linus Andersson ska därför dömas för brottet.

STRAFFVÄRDE OCH PÅFÖLJD

Straffskalan för brott mot Estonialagen är böter eller fängelse i högst två år, dvs. motsvarande straffskala som gällde för brott mot griftefriden på land enligt 16 kap. 10 § brottsbalken vid tidpunkten för gärningen och vad som nu gäller för brott mot gravfriden av normalgraden enligt samma bestämmelse. I förarbetena uttalas att skyddet för gravfriden vid Estonia ligger nära det skydd som omfattas av straffbestämmelsen om brott mot griftefriden, varför brotten bör ha samma straffskala (se prop. 1994/95:190 s. 9).

Någon enhetlig praxis för brott mot gravfriden på land som kan tjäna till ledning för bedömningen av brott mot gravfriden vid Estonia finns emellertid inte. Praxis är i sig

Avdelning 6

knapphändig; av förarbetena till den senaste lagändringen framgår att totalt 94 brott mot griftefriden lagfördes under åren 2010 till 2020. I endast 28 fall var det brottet huvudbrott (se prop. 2021/22:195 s. 6). Dessutom är de straffbelagda gärningarna inte överensstämmande.

En utgångspunkt vid bedömningen av straffvärdet för brott mot gravfriden vid Estonia allmänt sett är rimligen att det finns ett starkt samhälleligt intresse för att upprätthålla gravfriden, inte minst eftersom Sverige har förbundit sig att ha en sådan lagstiftning i Estoniaöverenskommelsen. Ett synsätt att gravfriden uppbärs av ett allmänintresse är för övrigt förenligt även med hur man ser på brott mot gravfriden på land.

En annan utgångspunkt är rimligen skyddet utifrån ett individuellt perspektiv. Även om en avliden inte längre kan anses ha några intressen i egentlig mening kvarstår berättigade anspråk på att ens gravplats behandlas respektfullt. I det sammanhanget intar Estonia som gravplats självklart en särställning, eftersom det är en gravplats för ett mycket stort antal personer. Inom samma intressesfär finns efterlevande anhöriga.

Vid straffvärdesbedömningen ska vidare utgångspunkten tas i den brottsliga gärningen. Som redovisats tidigare är utgångspunkten att alla former av undervattensverksamhet stör gravfriden. Samtidigt är inget annat utrett än att dykningarna och filmningarna kunde genomföras utan att man var i kontakt med vraket eller påverkade platsen på ett varaktigt sätt. Sammantaget anser tingsrätten dock att straffvärdet för agerandet som sådant som utgångspunkt ändå är på fängelsenivå.

En fråga då är om de tilltalades motiv till gärningen eller förmildrande omständigheter i övrigt talar för att se saken på ett annat sätt och döma ut ett lindrigare straff eller – som Henrik Evertsson och Linus Andersson framhållit – gör det uppenbart oskäligt att döma ut någon påföljd.

Av 29 kap. 1 § brottsbalken följer att straffvärdet ska beakta den kränkning gärningen inneburit men också de avsikter och de motiv som gärningsmännen har haft. I 29 kap.

Avdelning 6

3 § brottsbalken finns en katalog med förmildrande omständigheter och i 29 kap. 5 § finns uppräknat ett antal s.k. billighetsskäl som ska beaktas vid straffmätningen. Påföljdseftergift kan – enligt 29 kap. 6 § brottsbalken – meddelas om det med hänsyn till billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken är uppenbart oskäligt att utdöma en påföljd.

Tingsrätten konstaterar att uppräknningen av förmildrande omständigheter och billighetsskäl i 29 kap. 3 och 5 §§ inte träffar de gärningar som nu är aktuella. Samtidigt är uppräkningarna inte uttömmande; även andra omständigheter kan beaktas.

Försvaret har – med hänvisning bl.a. till Högsta domstolens avgörande i NJA 2015 s. 45 – argumenterat för att det handlande som Henrik Evertsson och Linus Andersson genomfört inte skett i syfte att kränka gravfriden utan i ett legitimt journalistiskt syfte, att det inte fanns någon annan möjlighet att få fram fler uppgifter om Estonia, att gravfriden inte har kränkts samt att avsikten med kriminaliseringen inte har varit att förhindra en granskning av orsaken till Estonias förlisning, vilket också visas av att sådana undersökningar numera är tillåtna enligt Estonialagen. Man har vidare framhållit att Estlands säkerhetsutredningsmyndighet har publicerat det filmmaterial som de spelat in vid sina genomförda dykningar.

Att motivet till Henrik Evertssons och Linus Anderssons handlande har varit att granska orsakerna till Estonias förlisning och haveriutredningen från år 1997 är klarlagt. Som ovan konstaterats är intresset av en fri informationsinhämtning och intresset av att granska staten ett legitimt intresse som har stöd i grundlagen och Europakonventionen. Samtidigt är situationen särpräglad på så sätt att det finns ett mycket starkt allmänt intresse av att upprätthålla gravfriden. Både dykningarna och filmningen har, utifrån lagstiftarens utgångspunkt, inneburit att gravfriden kränkts, oavsett att åtgärderna inte inneburit en påverkan på omgivningarna. Sammantaget bör dock Henrik Evertssons och Linus Anderssons motiv till handlandet i viss mån minska gärningarnas straffvärde.

Avdelning 6

I samma riktning talar det efterföljande händelseförloppet. I den dokumentär som sändes har tidigare odokumenterade skador redovisats. Filmteamet och produktionsbolaget har fullt ut samarbetat med haverimyndigheterna och en ny preliminär undersökning av orsaken till förlisningen har inletts av Estlands säkerhetsutredningsmyndighet. Även om den undersökningen inte är slutförd och några slutsatser därför ännu inte kan dras av det som hittills framkommit talar det efterföljande händelseförloppet också till Henrik Evertssons och Linus Anderssons fördel och minskar i viss mån gärningarnas straffvärde.

Att Estlands säkerhetsutredningsmyndighet valt att efter genomförda dykningar publicera filmer på sin hemsida påverkar dock inte enligt stingsrättens mening straffvärdesbedömningen. Åtalet omfattar inte publiceringen av filmerna utan endast dykning och filmning. Estlands säkerhetsutredningsmyndighet har, till skillnad från Henrik Evertsson och Linus Andersson, haft lagstöd för att genomföra dykningar och filmningar. Att dessa filmer – vid en tidpunkt då dokumentären sänts – därefter publicerats har ingen bäring på de nu åtalade gärningarna.

Sammantaget föreligger alltså ett antal omständigheter som talar i strafflindrande riktning. Omständigheterna är dock inte sådana att det skulle vara uppenbart oskäligt att döma till påföljd. Tingsrätten anser att det samlade straffvärdet uppgår till 40 dagsböter.

Åklagaren har angett att hon anser att Henrik Evertsson ska dömas till ett mer ingripande straff än Linus Andersson. Henrik Evertsson har visserligen haft en mer central position i projektet med att framställa dokumentärfilmen och har haft en ledande ställning ombord på fartyget. Vad gäller den åtalade gärningen – att dyka och filma – har dock Linus Andersson också haft en avgörande roll. Det finns enligt tingsrättens uppfattning inte skäl att göra skillnad på de bådas handlande ur straffvärdesynpunkt. Dagsböternas storlek ska bestämmas utifrån vad var och en uppgett om sina ekonomiska förhållanden.

Avdelning 6

ÖVRIGT

De offentliga försvararna har begärt ersättning för sitt arbete. Av hovrättens beslut att återförvisa målet framgår att tingsrätten också har att ta ställning till rättegångskostnaderna i hovrätten.

Den ersättning som de offentliga försvararna har begärt för arbete i tingsrätten och i hovrätten är skälig. Med hänsyn till att den samlade reaktionen för brotten ska vara proportionerlig bör kostnaden för försvaret stanna på staten.

Henrik Evertsson och Linus Andersson döms för brott som har fängelse i straffskalan och ska därför betala den avgift till Brottsofferfonden som följer av lag.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (TR-01)

Ett eventuellt överklagande ska ha kommit in till tingsrätten senast den 26 september 2022. Ange att överklagandet ska till Hovrätten för Västra Sverige.

Göran Lundahl

Nämndemän har deltagit i avgörandet. Rätten är enig.

Hur man överklagar

Dom i brottmål, tingsrätt

TR-01

Vill du att domen ska ändras i någon del kan du överklaga. Här får du veta hur det går till.

Överklaga skriftligt inom 3 veckor

Ditt överklagande ska ha kommit in till domstolen inom 3 veckor från domens datum. Sista datum för överklagande finns på sista sidan i domen.

Överklaga efter att motparten överklagat

Om ena parten har överklagat i rätt tid, har den andra parten också rätt att överklaga även om tiden har gått ut. Det kallas att anslutningsöverklaga.

En part kan anslutningsöverklaga inom en extra vecka från det att överklagandetiden har gått ut. Ett anslutningsöverklagande måste alltså komma in inom 4 veckor från domens datum.

Ett anslutningsöverklagande upphör att gälla om det första överklagandet dras tillbaka eller av något annat skäl inte går vidare.

Så här gör du

1. Skriv tingsrättens namn och målnummer.
2. Förklara varför du tycker att domen ska ändras. Tala om vilken ändring du vill ha och varför du tycker att hovrätten ska ta upp ditt överklagande (läs mer om prövningstillstånd längre ner).
3. Tala om vilka bevis du vill hänvisa till. Förklara vad du vill visa med varje bevis.

Skicka med skriftliga bevis som inte redan finns i målet.

Vill du ha nya förhör med någon som redan förhörts eller en ny syn (till exempel besök på en plats), ska du berätta det och förklara varför.

Tala också om ifall du vill att målsäganden ska komma personligen vid en huvudförhandling.

4. Lämna namn och personnummer eller organisationsnummer.
Lämna aktuella och fullständiga uppgifter om var domstolen kan nå dig: postadresser, e-postadresser och telefonnummer.
Om du har ett ombud, lämna också ombudets kontaktuppgifter.
5. Skriv under överklagandet själv eller låt ditt ombud göra det.
6. Skicka eller lämna in överklagandet till tingsrätten. Du hittar adressen i domen.

Vad händer sedan?

Tingsrätten kontrollerar att överklagandet kommit in i rätt tid. Har det kommit in för sent avvisar domstolen överklagandet. Det innebär att domen gäller.

Om överklagandet kommit in i tid, skickar tingsrätten överklagandet och alla handlingar i målet vidare till hovrätten.

Har du tidigare fått brev genom förenklad delgivning, kan även hovrätten skicka brev på detta sätt.

Prövningstillstånd i hovrätten

När överklagandet kommer in till hovrätten tar domstolen först ställning till om målet ska tas upp till prövning.

Om du *inte* får prövningstillstånd gäller den överklagade domen. Därför är det viktigt att i överklagandet ta med allt du vill föra fram.

När krävs det prövningstillstånd?

Brottmålsdelen

I brottmålsdelen behövs prövningstillstånd i två olika fall:

- Den åtalade har dömts enbart till böter.
- Den åtalade har frikänts från ett brott som inte har mer än 6 månaders fängelse i straffskalan.

Skadeståndsdelen

Det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva en begäran om skadestånd. Undantag kan gälla när en dom överklagas i brottmålsdelen, och det är kopplat en begäran om skadestånd till brottet. Då krävs inte prövningstillstånd för skadeståndsdelen om

- det inte krävs prövningstillstånd i brottmålsdelen eller om
- hovrätten meddelar prövningstillstånd i brottmålsdelen.

Beslut i övriga frågor

I de mål där det krävs prövningstillstånd i brottmålsdelen (se ovan), krävs det också prövningstillstånd för sådana beslut som bara får överklagas i samband med att domen överklagas. Beslut som kan överklagas särskilt kräver inte prövningstillstånd.

När får man prövningstillstånd?

Hovrätten ger prövningstillstånd i fyra olika fall.

- Domstolen bedömer att det finns anledning att tvivla på att tingsrätten dömt rätt.
- Domstolen anser att det inte går att bedöma om tingsrätten har dömt rätt utan att ta upp målet.
- Domstolen behöver ta upp målet för att ge andra domstolar vägledning i rättstillämpningen.
- Domstolen bedömer att det finns synnerliga skäl att ta upp målet av någon annan anledning.

Vill du veta mer?

Ta kontakt med tingsrätten om du har frågor. Adress och telefonnummer finns på första sidan i domen.

Mer information finns på www.domstol.se.

HOVRÄTTEN FÖR
VÄSTRA SVERIGE
Avdelning 1
Rotel 12

SKILJAKTIG
MENING
2023-03-29

Mål nr
B 5637-22
Aktbilaga 29

F.d. rådmannen Gabriella Nordwall och nämndemannen Ola Ström är skiljaktiga i påföljdsfrågan och anför följande.

De skäl som majoriteten beaktar i mildrande riktning bör enligt vår mening väga något tyngre och påföljden ska därför bestämmas till 40 dagsböter. Lika med majoriteten anser vi att det inte är uppenbart oskäligt att döma till påföljd.

Dok.Id 700201

Postadress
Box 40
401 20 Göteborg

Besöksadress
Packhusplatsen 6

Telefon
031-701 22 00

E-post: hovratten.vastrasverige@dom.se
www.vastrahovratten.domstol.se

Telefax

-

Expeditionstid
måndag – fredag
08:00–16:00

Hur man överklagar hovrättens avgörande

Den som vill överklaga hovrättens avgörande ska göra det genom att skriva till Högsta domstolen. Överklagandet ska dock skickas eller lämnas till hovrätten.

Senaste tid för att överklaga

Överklagandet ska ha kommit in till hovrätten senast den dag som anges i slutet av hovrättens avgörande.

Beslut om häktning, restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken eller reseförbud får överklagas utan tidsbegränsning.

Om överklagandet har kommit in i rätt tid, skickar hovrätten överklagandet och alla handlingar i målet vidare till Högsta domstolen.

Prövningstillstånd i Högsta domstolen

Det krävs prövningstillstånd för att Högsta domstolen ska pröva ett överklagande. Högsta domstolen får meddela prövningstillstånd endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen eller om
2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, så som att det finns grund för resning, att domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Överklagandets innehåll

Överklagandet ska innehålla uppgifter om

1. klagandens namn, adress och telefonnummer,
2. det avgörande som överklagas (hovrättens namn och avdelning samt dag för avgörandet och målnummer),
3. den ändring i avgörandet som klaganden begär,
4. de skäl som klaganden vill ange för att avgörandet ska ändras,
5. de skäl som klaganden vill ange för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
6. de bevis som klaganden åberopar och vad som ska bevisas med varje bevis.

Förenklad delgivning

Om målet överklagas kan Högsta domstolen använda förenklad delgivning vid utskick av handlingar i målet, under förutsättning att mottagaren där eller i någon tidigare instans har fått information om sådan delgivning.

Mer information

För information om rättegången i Högsta domstolen, se www.hogstodomstolen.se

